

ІСТОРИК МОГИЛІВ-ПОДІЛЬЩИНИ ТА МУРОВАНОКУРИЛОВЕЧЧИНИ

**(До 195-річчя від дня народження Владислава
Юліановича Гурського)**

Помітною постаттю серед краєзнавців Східного Поділля другої половини ХІХ – початку ХХ ст. був дослідник та популяризатор Могилів-Подільщини та в її складі Муровано-куриловеччини Владислав Юліанович Гурський, географ, історик, юрист, геральдик, громадський діяч Подільської губернії, землевласник [1, с. 196; 2, с. 502 – 503], якому у липні 2017 р. минуло 195 років від дня народження.

Владислав Гурський народився 3 липня 1822 року, в селі Немиринці Вінницького повіту, тепер Могилів-Подільського району, в польській родовитій шляхетській сім'ї (належала до гербу "Побуг", тобто «Побужжя», публікувався під прізвиськом «Побуг-Гурський»), яка ще у ХVІІ ст. переселилася з-під м. Гури Люблінського воєводства на Брацлавщину, а в ХІХ ст. укорінилася на землях Вінницького, Могилів-Подільського та Ямпільського повітів Подільської губернії. Його батько Юліан Гурський у 1820-х рр. володів на правах заставної оренди Немиринцями та іншими селами маєтку С. Орловського, в 1838 р. придбав у А. Ярошинського с. Следі (Сліди) Могилівського повіту [3, с. 153; 4; 6; 8; 9].

В. Ю. Гурський до 1841 р. здобув середню освіту у Вінницькій гімназії, в 1845 р. закінчив юридичний факультет Харківського університету. Поселившись у спадковому маєтку в с. Следі Могилівського повіту, де мешкав і вів господарство до 1872 року. Тут одружився з графінею Сюзанною Стадніцькою, від якої взяв у спадок частину сіл Котюжани та

Шипинки Могилівського повіту, тепер Мурованокурило-вещького району, що на Вінниччині. В с. Котюжани мешкав останні 15 років свого життя, які були плідними в його науково-краєзнавчій творчості. Ще з 1860-х років він познайомився і став співпрацювати з відомим польським письменником, істориком і краєзнавцем Ю. А. Ролле (Д-ром Юзефом А.), котрий мешкав у Кам'янці-Подільському, і під його наставництвом став збирати і вивчати матеріали з історії краю, захопився колекціонуванням старожитностей [3, с. 153; 5, с. 223; 6].

Водночас В. Гурський брав активну участь у громадському житті краю. Зокрема, у 1858 р., як делегат від Могилівського повіту, він засідав у Подільському губернському дворянському комітеті для поліпшення побуту поміщицьких селян і був призначений членом Комітету, затвердженого урядом, для складання проекту з аграрної реформи. Вирізнявся поміркованими поглядами і виступав за заміну панщини чиншем [3; 4]. Його сучасник Т. Бобровський у своїх спогадах писав про В. Гурського: «Освічений, начитаний, дуже симпатичний і зі шляхетними прагненнями, але м'який і нерішучий, коли б опинився в іншому оточенні, напевно сприяв би розкріпаченню... сам один не мав відваги за нього виступити» [7]. 1861 року був введений до складу губернського із селянських питань Присутствія, де працював три роки і брав участь у впровадженні в життя аграрної реформи 1861 року та в справах поліпшення добробуту звільнених із кріпацтва селян. Крім того, 1861 року ввійшов до складу комісії для редагування статуту Подільського сільськогосподарського товариства. Він не брав безпосередньої участі в подіях польського повстання 1863 року у Королівстві Польському і в його вогнищах у губерніях Правобережної України. Після поразки повстання допомагав удовам і сиротам, а також тим повстанцям, які, внаслідок конфіскації земель за участь у цих подіях, опинилися в скрутному матеріальному становищі [3;

8].

У подальші роки жив у Житомирі (1872 – 1878 р.), у Варшаві (до 1887 р.), де ввійшов у коло місцевої інтелігенції, в першу чергу науковців та літераторів. Після цього повернувся на Поділля і замешкав у с. Котюжани. Тут він зібрав цінну бібліотеку історичних і краєзнавчих книг, які були позначені власним екслібрисом [11], колекції гравюр, автографів відомих людей (до 500 оригінальних зразків), упорядкував родинний архів, в якому містився раритетний план міста Кам'янця-Подільського 1672 року [4]. Його зібрання та архів привабили Ю. Ролле, Ю. Крашевського, К. Підвисоцького та інших науковців і літераторів, які черпали тут важливий фактичний матеріал для створення своїх праць [5]. У 1885 р. він подарував Національному музею в Кракові із своїх зібрань колекцію гравюр у кількості 2 тис. штук, Ягеллонській бібліотеці – тисячу документів XVI – XVIII ст., які стосувалися історії Бара, Могилева-Подільського, Мурованих Курилівців, Вербовець, родин Володийовських, Виговських та ін. [3; 8].

Займаючись пошуками раритетів старовини (речі, давні акти, рукописи) та упорядкуванням архіву, В. Гурський поступово став на шлях написання власних творів. З цього приводу у переддень своєї смерті він писав: "Для кожної майже місцевості в зібраних мною джерелах я знаходив відповідний матеріал від стародавніх часів, починаючи з XVI ст., нові часи, тобто XIX ст., я писав по пам'яті. Спочатку, при моїй пам'яті, все йшло добре, пізніше стало важче, тому що з роками я втратив пам'ять. І нарешті – два останні роки тяжко хворів, втратив змогу володіти вказівним пальцем правої руки, так що з великим зусиллям міг писати. Все це перешкоджало закінченню моєї роботи, нарешті, я закінчив її у серпні 1911 р., – і настав час: нещодавно розпочав 80-й рік життя, а далі працювати не міг би" [10, с. 3].

Земляк і наставник Ю. Ролле згадував, що В. Гурський підтримав його думку впорядкувати матеріали і видати пра-

цю з історії Могилівського повіту та його населених місць [6]. Над здійсненням цього задуму В. Гурський працював понад 25 років. Після довготривалого копіткого опрацювання джерел він приступив до написання книги у 1892 р. і завершив створення рукопису в серпні 1901 р. З цією метою він використав документи архіву Барського староства XVI – XVIII ст., Подільського губернського, Вінницького і Могилів-Подільського повітових архівів, приватних архівів магнатів Поділля Потоцьких, Жевуських, Держаків, Уруських, Подвисоцьких та інших. Особливо багато матеріалів В. Гурський запозичив у фамільному архіві К. Подвисоцького з с. Рихти Кам'янецького повіту, де під час їх опрацювання познайомився і заприятелював з відомим польським письменником Юзефом Ігнаци Крашевським і якому згодом надавав матеріальну допомогу для видань його творів та науково-краєзнавчого альманаху «Ateneum» [5, с. 223]. Також В. Гурський використовував опубліковані тогочасні статистичні збірники та краєзнавчу літературу, створену членами Подільського єпархіального історико-статистичного комітету (праці про Могилівщину В. Марчинського, М. Орловського, М. Яворовського, Ю. Ролле, К. Пуласького тощо).

Результатом творчої праці стала книга польською мовою "Могилівський повіт в губернії Подільській. Опис географічно-історичний міст, містечок, сіл, присілків, хуторів, словом залюднених місць в цьому повіті, з додатком документів", видана коштом княгині Амелії Четвертинської вже після смерті автора у видавництві «Січ» Кракова в 1903 р. [10]. Вона містила опоетизований опис природи (клімату, ландшафтів, лісів, річок, вибалок, флори і фауни), історичні відомості про мешканців краю, в алфавітному порядку вміщені розгорнуті довідки про 148 населених місць повіту, їх культові споруди й інші пам'ятки історії, культури та природи Могилівського повіту. Більш докладні історичні розповіді присвячені Бару, Вербовцю Могилеву-Подільському, Муро-

ваним Курилівцям, Шаргороду, та іншим історичним поселенням Наддністрянщини. На підтвердження фактичного матеріалу та висновків наводилися документи XVI – XIX ст., що відносилися до історії місцевості і населення, чимало з яких уже втрачені. Ця праця стала першим найбільш повним узагальнюючим твором з історії Могилівщини та Муровано-куриловеччини станом на початок XX ст.

Наведемо географічно-кліматичний опис цього краю за описом В. Гурського: «Весна в повіті починається 20 березня і є нетривалою, так як триває 2 місяці до травня, потому настає літо, що триває близько 3 і ½ місяці до 10 вересня. Для повіту Могилівського характерна більш висока температура, ніж для інших районів. Осінній період триває два з половиною місяці і продовжується до 25 листопада. Характерним для нього є посушливий вересень і значний спад температури близько половини жовтня. Зима – морозна, панує 4 місяці. Сума річних опадів є нижчою за інші райони не лише Поділля, але і Польщі (крім її заходу і півночі). В Могилівському повіті кількість дощів з опадами є найбільшою між інших районів. Загалом найсухіший період припадає на липень...» [11]. Сьогодні цей детальний і об'єктивний опис природних явищ активно використовується науковцями [10, s. 4 – 5] і є досить цікавим для порівняння із сучасними змінами в кліматі краю.

Сьогодні примірники книг «Могилів-Подільський повіт» В. Гурського 1903 року видання є наявні в наукових бібліотеках Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Львівського національного університету імені Івана Франка [12, с. 58], Львівській науковій бібліотеці НАН України імені Василя Стефаника, бібліотеках Кракова, Варшави у Польщі, в Нью-Йоркській публічній бібліотеці, в який у 2008 р. ця книга відцифрована для електронної мережі), у 2014 р. книга перевидана в Польщі і розпродується через Інтернет [13]. Отже, й сьогодні книга не втратила свої

пізнавальної та наукової цінності, слугує важливим джерелом для досліджень минувшини краю на далеку перспективу.

Крім своєї головної праці про Могилівський повіт, В. Гурському належать інші публікації та рукописи. Зокрема, наукову і джерелознавчу вартість складає неопублікований рукопис В. Гурського польською мовою «Королівські привілеї на різні маєтки в Подільському воєводстві від 1460 до 1774 рр.», який зберігається в Ягеллонській бібліотеці у Кракові [3].

Помер Владислав Гурський після тривалої хвороби 11 серпня 1902 року, в с. Котюжани. Похований 14 серпня в родинному склепі в с. Озаринцях Могилівського повіту.

На жаль, його бібліотека, архів, музейні колекції в роки лихоліть ХХ ст. були розпорошені і втрачені. Ця непересічна постать ще до нині ґрунтовно не досліджена, не упорядкована бібліографія його праць. До наступного ювілею – 200-річчя від дня народження В. Гурського – варто було б вшанувати його життєдіяльність і творчість окремою книгою.

Джерела та література:

1. Гурський Владислав // Баженов Л. В. Історичне краєзнавство Правобережної України ХІХ – на початку ХХ ст. – Хмельницький, 1995. – С. 196.

2. Гурський Владислав Юліанович // Гальчак С. Д. Розвиток краєзнавства у Східному Поділлі. ХІХ – поч. ХХІ ст. – Вінниця, 2011. – С. 502 – 503.

3. Гурський, Побуг-Гурський Владислав // Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини: Біографічний словник. – Вінниця, 2007. – С. 153 – 155.

4. *Матвеев А. Ю.* Владислав Гурський / А. Ю. Матвеев // Духовні витоки Поділля : творці історії краю. Матеріали міжнарод. науково-практич. конф. – Хмельницький, 1994. – С. 23 – 25.

5. *Баженова С. Е.* В. Гурський, Ю. Крашевський, Ю. Ролле: перехрестя долі / С. Е. Баженова // Друга Могилів-Подільська краєзнавча конференція. – Могилів-Подільський; Кам'янець-По-

дільський, 2006. – С. 222 – 224.

6. *Dr. Antoni J. (Rolle)*. Sylwetki i szkice historyczne i literackie. – Ser. 9. – Kraków, 1893. – S. 385.

7. *Bobrowski T.* Pamiętnik mojego życia / Oprac. S. Kieniewicz. – Warszawa, 1979. – Т. 1. – S. 262.

8. Pobóg-Górski Władysław // Polski Słownik Biograficzny. – Т. VIII. – S. 455.

9. Gloger Z. Zmarli 9 (Władysław Górski) // Tygodnik Ilustracyjny. – 1902. – Ser. II. – Т. 2. – № 38. – S. 758 – 759.

10. Pobóg-Górski Wł. Powiat Mohylowski w gubernii Podolskiej. Opis geograficzno-historyczny miast, miasteczek, wsi, przysiołków, futorów, słowem zaludnionych miejscowości w tym powiecie, z dodaniem odpowiednich dokumentów /zebrał i opracował Wł. Pobóg-Górski. – Kraków: Czas, 1903. – 347 s.

11. *Холковська Т. Ю.* Кліматологічні дослідження Поділля в працях польських учених / Т. Ю. Холковська // Фізична географія та геоморфологія : наук. зб. Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – К.: ВГЛ «Оберіг», 2009. – Вип. 57.

12. *Kit H.* Поляки – власники екслібрисів ХІХ ст. (На матеріалах наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка) / Наталі Кіт // Вісник Львівського нац. ун-ту імені Івана Франка. Серія: книгознавство. – 2000. – Вип. 5. – С. 52 – 64.

13. Pobóg-Górski Wł. Powiat Mohylowski w gubernii Podolskiej. Opis geograficzno-historyczny miast, miasteczek, wsi, przysiołków, futorów, słowem zaludnionych miejscowości w tym powiecie, z dodaniem odpowiednich dokumentów /zebrał i opracował Wł. Pobóg-Górski. – Primary Source Edition Polski, 2014. – 364 s.